

УДК 331.214

ЭКОНОМИКАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ ДАМУЫ

Жұмаділла Нұржан, Слямов Еламан

nurzhanzhumadilla27@gmail.com , yip.slamov@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ экономика факультетінің 4 курс студенттері

Астана,Қазақстан

Ғылыми жетекші-Молдашбаева Л.П

КІРІСПЕ. Қазіргі заманғы қоршаған ортаның әлеуметтік-экономикалық маңызы-ол ғаламдық ақпараттандыру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың динамикалық дамуы мен ақпараттардың толыққанды стратегиялық ресурсқа айналдыру жағдайындағы әлемнің ретсіз өзгеруіндегі экономикалық субъектінің жұмыс істеуі. Қазіргі кезде бухгалтерлік есеп жүйесіндегі өзгерістер бірнеше факторлар мен себептерге байланысты болып отыр. Соңғы онжылдық ішінде көптеген ғалымдар мен тәжірибешілер стейкхолдерлердің(қызығушы жақ) негізгі топтары үшін қаржылық есеп ақпаратының функционалдығы мен құндылығының төмендеуіне байланысты бірнеше проблемаларды атап өткен болатын.

Қазіргі жағдайда, атап айтсақ цифрландыру жағдайында бухгалтерлік есепті трансформациялау мәселелеріне отандық және шетелдік ғалымдардың көптеген жазба еңбектері арналған. Бұл ретте авторлардың көп бөлігі есепке алуды теориялық әдіснамалық және практикалық деңгейде дамытудың және есепке алу ақпаратының мазмұнын қазіргі экономикалық жағдайларда пайдаланушылар үшін қызығушылық тудыратын деректермен және көрсеткіштермен толтыру қажет екенің мойындайды. Бұл бағыттағы белсенді ғылыми ізденістері расталады, мысалы, бухгалтерлік есептің институционалдық теориясы (Панков В. В., Жук В. Н., Чайковская Л. А., Поленов С. Н.), интеграцияланған бухгалтерлік есеп (Щеглова Т. Л.), бухгалтерлік есептің инжинирингтік теориясы (Ткач В. И.(Девайн к., Бирнберг Д., Шиелд М., Рожнова О. в., Каморджанова Н. А.), корпоративтік желілік есеп және виртуалды бухгалтерия (Крохичева г. Е.), актуарлық есеп (Ивашкевич В. Б., Шигаев А. и.), ситуациялық-матрицалық есеп (Кольвах о.И., көп мақсатты және жаһандық есеп (Бас с. ф.) және басқалар

Әлеуметтік-экономикалық ортаның шыңдығы тұрғысынан бухгалтерлік есепті негізгі инфосорсингтік тәжірибенің бірі ретінде қарастырудың мағынасы бар. Бүгінгі таңда жаңа экономиканың мәнін тұжырымдауға және анықтауға көптеген талпыныстар бар. Қазіргі экономикалық жүйенің аспектілеріне байланысты жаңа экономика арнайы әдебиеттерде әр түрлі түсіндіріліп, анықталады. Оларға:

- цифрлық;
- постиндустриалды;

- ақпараттық;
- когнитивті;
- білім;
- қызмет көрсету және т.б жатады.

Жаңа экономиканың неғұрлым трендті анықтамаларының бірі «ҚР-ның экономика салаларын цифрландыру» Ұлттық бағдарламасы» ұлттық жоба шеңберінде іске асырылатын цифрлық экономика болып табылады. Көп жағдайда ғалымдар экономикалық жүйенің қазіргі даму кезеңі алтыншы технологиялық құрылымға көшу деп сипаттауға болатындығымен келіседі. Жаңа экономиканың трендін былай қарастырсақ болады:

Ақпарат және білім стратегиялық ресурс ретінде	Қазіргі экономика трендтері	Бизнес-модельдер мен экожүйелерді қолдаудың интеллектуалды, иммерсивті және торлы сандық ортасы
Қаржылық емес әлеуметтік және экологиялық мақсаттарды өзектендіру		Капиталдың гибридтік және материалдық емес нысандарын дамыту
Құндылық бірліктерін, активтерді, міндеттемелерді және соған байланысты транзакцияларды виртуализациялау.		Бизнес процестердің бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын ортаның өзгергіштігі
Салалық шекаралардың бұзылуы, түбегейлі жаңа өнімдер мен қызметтер		Әлеуметтік-экономикалық қызметті және ақпараттық ортаны жаһандандыру

Жаңа технологиялық қалыпқа көшу өнеркәсіптік революциялардың ықпалымен жүзеге асырылады және қазіргі уақытта ғалымдардың көпшілігі әлем ақпараттық-коммуникациялық және зияткерлік-танымдық технологиялардың адамзат тіршілігінің барлық салаларына жан-жақты енуімен байланысты «төртінші өнеркәсіптік революция» дәуіріне кіргенін мойындайды.

Айта кетсек, қазіргі әлеуметтік-экономикалық жүйеге айтарлықтай әсер ететін факторлардың

қатарына 2020-жылы коронавирустық пандемия қосылды, ол қазіргі экономиканың жаңа тенденциялары мен ерекшеліктерін көрсетті. Оның ерекшеліктерін анықтай отырып, экономикалық процестердің ерекшелігіне әсер ететін бірқатар маңызды трендтерді, сондай-ақ бухгалтерлік есепті қамтитын ақпараттық орта мен ақпараттық тәжірибені бөліп көрсетуге болады.

Жаңа экономиканың маңызды ерекшелігі-оның жалпы әлеуметтік-экономикалық және саяси ландшафтқа тәуелділігінің жоғары деңгейі. Бір жағынан, көптеген халықаралық келісімдер деңгейінде жарияланған жалпы әлемдік тренд-бұл тік-гуманитарлық құндылықтардың басымдығын сақтауды көздейтін адамзаттың тұрақты дамуы. Бұл соңғы онжылдықтағы қаржылық емес есептілік саласындағы белсенді әзірмелерге себеп бола отырып, тұрақты дамудың ақпараттық ортасын қалыптастыруға баса назар аударды.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ. Қарастырылған ерекшеліккапиталдың барлық түрлерін, соның ішінде адами және табиғи құндылықтарды және әлеуметтер тұрғысынан ақпараттық ортадағы бухгалтерлік есептің рөлі мен оның бірқатар мазмұндық және әдіснамалық ерекшеліктері белгілі бір жолмен өзгереді. Қазіргі экономикалық өмірдің факторлары есеп ақпаратының мазмұнына және оның ақпараттық өнімінің негізгі сипаттамаларына, есеп әдіснамасына, есеп жүйесінің ішкі құрылымына және есеп түрлерін бөлуге, есептің тұжырымдамалық саласын, оның пәндік өрісі мен объектілерін, оларды тану, бағалау және жүйелеу өлшемдерін анықтауға әсер етеді. Қазіргі экономика жағдайында бухгалтерлік есепке әсер ететін факторларды төменгі кестеде көрсетеміз:

Қазіргі жағдайда бухгалтерлік есепті дамыту туралы айтатын болсақ, ең алдымен оның негізгі міндеттерін түсінуден, жаһандық деңгейде де, кез-келген әлеуметтік-экономикалық субъект деңгейінде де шешім қабылдау ортасын қалыптастыратын экономикалық және басқару процестерін ақпараттық қамтамасыз ету жүйесінен бастау керек.

Бухгалтерлік есеп-негізгі ифосорсингтік тәжірибе. Бухгалтерлік есептің қазіргі экономикадағы рөлін мынадай:

- а) Әлемдік қаржы-экономикалық архитектураның ақпараттық ортасын қалыптастыру үшін (нарық, инвесторлар, стейкхолдерлер шешімі, жаһандық коммуникация).
- б) Экономикалық субъектілердің қызметін басқару үшін (ішкі шешімдер, стратегия, ситуациялық басқару, бақылау).
- с) Ақпараттық қамтамасыз ету, бақылау және басқарудың байланысты практикалары үшін (есеп беру сүзгілері, статистика, мемлекеттік және муниципалдық басқару).

Біріншіден, бұл әлеуметтік-экономикалық жүйеде бухгалтерлік есептің орны мен рөлін түсінуге қатысты. Бухгалтерлік есепті дәстүрлі түрде қарау экономикалық сипаттағы ақпаратты қалыптастыру және мүдделі пайдаланушыларға беру тәжірибесі ретінде оны қолдану аясын тарылтады және даму перспективаларын шектейді. Сондықтан екі негізгі ойды түсіну және нақтылау қажет. Біріншісі-қазіргі жағдайда бухгалтерлік есептің пәндік өрісін кеңейту, оның тұжырымдамалық саласын көру, оған әдеттегі экономикалық ресурстардан басқа, олардың қозғалысы мен оларға тиісті құқықтар, әртүрлі субъектілердің, топтар мен институттардың мүдделері және олардың нарықтық және нарықтық емес әсерлерді және белгілі бір әлеуметтік экономикалық динамиканы қалыптастыратын бухгалтерлік ақпаратқа реакциясы кіреді; есепке алудың пәндік өрісіне қоршаған ортамен, аумақтық құрылымдармен, жұртшылықпен аралас практикалар мен өзара қарым-қатынастар көбірек енгізіледі. Шын мәнінде, бүгінгі күннің өзінде есепке алу экономикалық процестердің уақытша және ықтималды сипаттамаларына, құнды құрудың қаржылық емес факторларына және активтер мен тауарлардың ақшалай емес сипаттамаларына, антропогендік әсер ету факторларына, әлеуметтік жауапкершілікке және тұрақты әлеуметтік өсуге қосқан үлесіне көбірек әсер етеді.

Екінші маңызды мәселе-бухгалтерлік есептің мультипарадигмалығы; мұндай тәсілді ағылшын тіліндегі академиялық әдебиеттерді зерттеу негізінде байқауға болады, онда соңғы жылдары негізгі ағымды немесе функционалистік бухгалтерлік парадигманы конструктивизммен және сыншылдықпен біріктіру қажеттілігі көбірек назар аударылуда, және кез-келген парадигмалардың негізінде бухгалтерлік есеп мазмұны мен оған сәйкес тәжірибелер әлеуметтік экономикалық жағдайдың мәні мен сипатына байланысты. Біздің ойымызша, көп парадигма зерттеулері әртараптандыруды және бухгалтерлік есеп теориясын дамытуды болжайды және оның одан әрі өмір сүру фактісін негіздеу үшін емес, әлеуметтік-экономикалық ортаның қажеттіліктеріне сәйкес өзектендіру жолдарын іздейді.

Бухгалтерлік есеп практикасы нақты уақыт режимінде басқарудың жаңа модельдерін сақтау үшін дамуы керек. Қазіргі жағдайда ақпаратты жалпылаудың белгілі бір уақыт аралығымен жазып қана қоймай, сыртқы және ішкі ортаның жағдайын, жағдайды басқаруды, бизнес-модельдерді бағалау және жедел өзгерту мүмкіндігін құру маңызды. Мұның бәрі цифрлық технологиялардың арқасында мүмкін болады, мысалы, үлкен деректерді талдау, интернет элементтерінің заттары және т.б.

Әрине, бухгалтерлік есеп ақпаратының мазмұны оның ақпараттық-коммуникациялық практика ретіндегі маңыздылығын сақтауда маңызды рөл атқарады. Бухгалтерлік есеп үшін цифрландыру-бұл бірінші кезекте, әлеуметтік экономикалық процестердің кез келген субъектілерінің іс-әрекеттерін басқару үшін ақпаратты генерациялау, беру және пайдалану рәсімдерінде серпінді қамтамасыз ететін технологиялық мүмкіндіктер. Бірақ ақпараттың мазмұны, оның ішінде есеп ақпараты оны қалыптастыру және өңдеу технологиясымен емес, ақпарат алмасуға қатысушылардың объективті қажеттіліктерімен анықталады.

Цифрлық экономика жағдайында активтердің, міндеттемелердің және капиталдың түбегейлі жаңа нысандары пайда болады: виртуалды мүлік, цифрлық валюта және цифрлық активтер.

Цифрландыру жағдайындағы бухгалтерлік есеп екі функцияны орындайды: цифрлық нысандарды бір уақытта көрсету және өз кезегінде сандық ақпараттың көп өлшемді жиынтығы немесе электронды цифрлық платформа негізінде кез келген қолданушы қолдана алатын капсулаланған функционалдық түрінде белгілі бір сандық өнімді құру. Заңнаманың тұжырымдамасын бухгалтерлік терминологияға біршама жеңілдетіп, бейімдей отырып, мұндай активтерге ақша, бағалы қағаздар немесе қатысу құқықтары түрінде талап етілуі мүмкін активтерге цифрлық құқықтар, олардың шығарылуы мен айналымы ақпараттық жүйеге жазбалармен байланысты және блокчейн негізінде, сол сияқты басқа да ақпараттық жүйелер-яғни қаржы құралдары (оның ішінде туынды құралдар), криптовалюта және токендер керек.

Токен-бұл шығарылған жоба үшін қаржыландыру нысаны-үлестік және борыштық және бұл меншікті немесе қарыз капиталының көзіне ұқсас, ал екінші жағынан ағымдағы сипаттағы қызметтерді немесе құндылықтарды инвестициялау немесе сатып алу болып табылатын сатып алушыға қаражат салу нысаны. Виртуалды цифрлық мүлік, әдетте, экономикалық мәні бар, бірақ тек виртуалды кеңістікте қолдануға болатын материалдық емес объектілер ретінде анықталады. Мысалы, домендік атаулар, ойын мүлкі, әлеуметтік желілердегі аккаунттар және т.б. Сандық активтерді бухгалтерлік есеп объектілері ретінде жүйелеу әлі де түсініксіз. Бұл сандық активтердің дамуына да, оларды тануға да байланысты.

Цифрлық активтер кең мағынада экономикалық субъект үшін сандық нысаны және белгілі бір құндылығы бар барлық активтерді, оны білдіру әдісіне және осы ресурсқа меншік құқығының болуына немесе оны пайдалану құқығына қарамастан қамтиды. Цифрлық активтердің құрамында цифрлық өнім немесе цифрлық ресурс болып табылатындығын бөліп көрсетуге болады. Цифрлық активтерге мыналар кіреді:

- құрылымдық сандық деректерді қамтитын ақпараттық активтер, мысалы, мәліметтер базасы, кәсіпорынның есептілігі және сандық өнім, белгілі бір білімді пайдалану қосылған құнды құру факторы болып табылады;

- қаржы құралдарын, цифрлық валютаны және токендерді, электрондық ақшаны, оның ішінде фиат және фиат емес ақшаны қамтитын цифрлық қаржы активтері;
- сандық қаржылық емес активтер, соның ішінде виртуалды сандық мүлік, электрондық қызметтерге немесе платформаларға қол жеткізу құқығы және т.б.

Цифрландырудың маңызды салдары-бұл бухгалтерлік есеп техникасында ғана емес, сонымен қатар бухгалтерлік есеп әдісінде де елеулі өзгерістер, оны алтыншы технологиялық құрылым дәуірінде және жоғары технологиялардың қарқынды дамуында қарастыру қиын: бүгінде әдістің барлық элементтері белгілі бір жолмен білім экономикасы мен цифрлық технологиялар жағдайында өзгереді.

Мысалы блокчейн технологиясы дәстүрлі есептік тіркеуге балама ретінде жиі айтылады, өйткені ол біріктірілген тізілімде таратылған, өзара байланысты және бағдарламалық қамтамасыз етілген деректерді сақтауға мүмкіндік береді, бұл тіркелген ақпараттардың сенімділігін, тексерілуін және бақылау мүмкіндігін айтарлықтай арттырады. Бұл жергілікті сақтау жағдайына қарағанда деректерді жою, бұрмалау, і жүзінде өте күрделі етеді. Кейбір дереккөздер мұндай тіркеу жүйесін «үштік есептік жазба» деп атайды. Жаңа экономика жағдайында оларды қабылдаудың стереотиптерінен алыстаған жөн. Есептің әдіснамалық өзегін сақтай отырып, қолданылатын әдістердің шеңберін дамыту және кеңейту маңызды, осылайша олардың қолданыстағы және жаңа есепке алу міндеттеріне сәйкестігін қамтамасыз етеді. Мысал ретінде дәстүрлі бухгалтерлік әдістерге сүйеніп қана қоймай, сонымен қатар басқарушылық қызметтің байланысты салаларының әдістерін- жоспарлау, талдау, болжау, модельдеу және басқаларын белсенді түрде алатын басқарушылық есептің әдіснамалық тұрғысынан әлдеқайда мобильді дамуы болады.

Цифрлық технологиялардың бухгалтерлік есепке әсерін бағалай отырып, оларды одан әрі өмір сүру қаупі ретінде емес, технологиялық жазықтықта емес, мазмұндық тұрғыдан есепке алу әдістерін дамытуға мүмкіндік беретін аспаптық базаны дамыту құралы ретінде қарастыруға болады деп қорытынды жасауға болады. Айта кетсек:

- блокчейн технологиясы және таратылған деректер тізілімін жүргізу бірнеше пайдаланушыны сақтауға, тексеруге және алуға мүмкіндік береді, бірақ есептік ақпаратқа қатаң рұқсат етіледі;
- жасанды интеллект және бағдарламалық боттар қалыпты байланыс процестерін алмастырмай, күнделікті операциялардан арылуға мүмкіндік береді;
- «үлкен деректер» технологиялары, атап айтқанда, көптеген процестерді предикативті модельдеуді жүзеге асыруға, пайдаланушылардың әртүрлі санаттары үшін ақпараттық есепке алу өнімінің профильдерін саралауға мүмкіндік береді;

Бухгалтерлік есептің болашағына нақты қатер цифрлық технологиялар емес, оның тарихи қалыптасқан және дәстүрлі консервативті әдістері мен тәсілдерінің икемділігі мен бейімділігінің жеткіліксіздігі болып табылады. Сондықтан цифрлық экономика жағдайында бухгалтерлік есеп әдісінің элементтерін де, басқарушылық қызметтің байланысты түрлерін де қамтитын және оның ақпараттық өнімінің қолданыстағы және жаңа міндеттерге сәйкестігін қамтамасыз ететін бухгалтерлік есептің әдіснамалық базасын жан-жақты дамыту қисынды және орынды болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Богатая И.Н., Евстафьева Е.М. Влияние цифровизации экономики на развитие учетно-аналитического обеспечения управления коммерческой организацией // Учет и статистика, 2019, no. 3 (55).
2. Варнавский А.В. Токен или криптовалюта: технологическое содержание и экономическая сущность // Финансы: Теория и Практика, no. 22 (5), с. 122-140.
3. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>
4. <https://ru.fxssi.com/>.

5. Об утверждении государственной программы «Цифровой Казахстан»: утв. Постановлением Правительства РК No 827 12.12.2017 г.: https://primeminister.kz/ru/page/view/gosudarstvennaya_programma_digital_kazahstan.
6. Исаев Д. В., Кравченко Т.К. Информационные технологии управленческого учета. – Москва, 2006. – С. 65–68.
7. Карпова Т.П. Направления развития бухгалтерского учета в в цифровой экономике // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. – 2018. – No 3(111). – С. 52–57